

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเป็นประเทศที่อยู่ในเขตร้อนชื้นทำให้มีทรัพยากรธรรมชาติหลากหลายมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าไม้และพืชพรรณต่าง ๆ มีความอุดมสมบูรณ์ แต่ในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมาป่าธรรมชาติหลายแห่งในประเทศไทยได้ถูกบุกรุกทำลายเสียหายไปกว่าร้อยละ 40 ของพื้นที่ป่าทั้งหมดของประเทศ ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ล้วนมีคุณค่าต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม คุณภาพชีวิตที่ดีของชาวไทยทุกหมู่เหล่า

ในอดีตที่ผ่านมาบรรพชนของไทยได้อาศัยทรัพยากรเหล่านั้นยังประโยชน์มากมายไม่ว่าจะเป็นเรื่องของอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามที่ได้สร้างสรรค์และสั่งสมสืบสานกันมายาวนาน ในรูปลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั่นเอง แต่ในขณะเดียวกันภูมิปัญญาอันดีงามที่ได้สั่งสมมานั้นกำลังจะถูกสืมเลือนด้วยสาเหตุหลายประการ อันได้แก่ การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเมืองมากเกินไป ความเจริญทางด้านเทคโนโลยี ทำให้มีการอพยพแรงงานจากชนบทเข้าสู่ตัวเมืองมากขึ้น เป็นเหตุให้ท้องถิ่นนั้นขาดคนในวัยหนุ่มสาว หรืออีกนัยหนึ่งคือวัยแรงงาน ซึ่งเป็นกำลังในการสืบสานความรู้อันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้นต่อไป

ชนกลุ่มน้อย เป็นประชากรกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่บนภูเขาตามชายแดนทางภาคเหนือของประเทศไทยซึ่งมีสภาพความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย โดยพึ่งพาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบตัวเป็นส่วนใหญ่ อาศัยพืชที่มีอยู่รอบตัวในการดำรงชีวิตทั้งในเรื่องของปัจจัย 4 คืออาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ตลอดจนวัฒนธรรมและพิธีกรรมต่าง ๆ ได้ถูกมองว่าเป็นผู้ที่ล้าหลังทั้งทางวัฒนธรรมและสังคม ตลอดจนความเป็นอยู่ที่น่ารังเกียจ ไม่เป็นที่ยอมรับ ซึ่งเป็นปัญหาที่รัฐบาลให้ความสนใจมาตลอด ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการทำไร่เลื่อนลอย ซึ่งส่งผลทำให้มีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเช่น การตัดไม้ทำลายป่าซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารและแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ ปัญหาความยากจนเนื่องจากชนกลุ่มน้อยส่วนใหญ่ทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก ปัญหาความมั่นคงเนื่องจากชนกลุ่มน้อยไม่นิยมอยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง เคลื่อนย้ายถิ่นที่อยู่เป็นประจำ มีการอพยพเคลื่อนย้ายภายในประเทศและการอพยพมาจากประเทศใกล้เคียง ซึ่งยากแก่การควบคุมดูแลของรัฐบาล เป็นต้น จนทำให้มีการใช้นโยบายพัฒนาในด้าน

ต่าง ๆ ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และสาธารณสุข โดยมิวัตถุประสงค์เพื่อให้ชนกลุ่มน้อยเหล่านั้นมีสภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นเป็นไปตามเป้าหมายของแผนการพัฒนา

ดังนั้นผลของการพัฒนาชนกลุ่มน้อยเหล่านี้ จะทำให้มีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีหรือให้คล้ายคลึงกับสภาพความเป็นอยู่ของชาวไทยทั่วไป รวมทั้งจากการที่ชนกลุ่มน้อยเหล่านั้นได้เข้ามาติดต่อกับสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับชุมชนภายนอก เช่น การค้าขาย ก็ย่อมเป็นเหตุที่ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการดำรงชีวิตของชนกลุ่มน้อยได้เช่นกัน การเปลี่ยนจากเดิมซึ่งเป็นการผลิตเพื่อบริโภคภายในครอบครัวหรือชุมชน มานับการผลิตเพื่อการจำหน่ายมากขึ้นเนื่องจากแรงจูงใจทางเศรษฐกิจ ทำให้มีลักษณะมุ่งทำลายทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพมากขึ้น ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างอื่น ๆ เช่น โครงสร้างทางวัฒนธรรม ความคิด และความเชื่อ เปลี่ยนแปลงไปด้วย

การเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งซึ่งเห็นได้ชัดเจน คือการเปลี่ยนแปลงทางการแพทย์ ซึ่งปัจจุบันมีการรักษาโรคภัยต่าง ๆ ด้วยการแพทย์แผนปัจจุบัน ซึ่งเป็นการรักษาถูกต้องตามหลักการและทฤษฎี การรักษาโดยแพทย์แผนปัจจุบันนอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนแล้วก็ตามก็ยังมีโทษแฝงอยู่ด้วยในตัวของมันเองโดยที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ คือ ทำให้ชนกลุ่มน้อยละเลยภูมิปัญญาของตนเองในด้านการรักษาแบบดั้งเดิมอันได้แก่ การใช้พืชสมุนไพร ที่ได้มีการใช้แบบลองผิดลองถูกและสะสมความรู้เหล่านั้นที่ได้มีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งตลอดเวลายาวนานหรือการรักษาแบบใช้คาถาอาคมต่าง ๆ นานา ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงวัฒนธรรมอันจะแตกต่างกันไปตามชนกลุ่มต่าง ๆ

ซึ่งความรู้ทางการใช้พืชสมุนไพรในการแพทย์พื้นบ้านนั้น เป็นจุดเริ่มต้นในการค้นคว้าหาสรรพคุณยาใหม่ ๆ จากธรรมชาติเพราะพืชในโลกมีจำนวนมากหลายชนิด การนำพืชมาวิจัยอย่างไร้กฎเกณฑ์ หรือทิศทางเป็นการสิ้นเปลืองอย่างมาก แต่การใช้ประโยชน์จากพืชในการแพทย์พื้นบ้านนั้นได้ผ่านประสบการณ์ที่สะสมต่อเนื่องกันเป็นเวลานาน หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการวิจัยเบื้องต้นทางคลินิก ซึ่งได้แยกแยะพืชที่ด้อยสรรพคุณหรือมีพิษออก จนเหลือพืชสมุนไพรที่มีคุณภาพดีเป็นส่วนใหญ่ ฉะนั้นการนำพืชที่มีการใช้ในการแพทย์พื้นบ้านมาวิจัย จึงมีโอกาที่จะประสบความสำเร็จมากกว่าพืชอื่น ๆ

จังหวัดน่านเป็นอีกจังหวัดหนึ่งในภาคเหนือตอนบนซึ่งมีความเก่าแก่ ชาวเมืองน่านประกอบด้วย ชนพื้นเมืองในภาคพื้นล้านนาไทย ชนกลุ่มน้อยหรือชาวไทยภูเขาเผ่าต่าง ๆ เช่น ม้ง เย้า ขมุ ถิ่น ไทลื้อและ มลาบรี โดยตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่ภูเขาสูงในท้องที่ อำเภอทุ่งช้าง ปัว นาน้อย เชียงกลาง ทำวังผา และ แม่จริม เป็นต้น

แผนพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของจังหวัดน่าน พ.ศ. 2531 ได้มีการสำรวจทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของจังหวัดน่านโดยคณะกรรมการพัฒนาจังหวัด (กพจ.) พบว่าจังหวัดน่านมีปัญหาทรัพยากรธรรมชาติคล้ายกับจังหวัดอื่นๆ ในภาคเหนือ กล่าวคือมีปัญหาในเรื่องทรัพยากรแหล่งน้ำ ที่ดิน และป่าไม้ที่ค่อนข้างรุนแรง พื้นที่ที่พบปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากที่สุด ได้แก่พื้นที่ในเขตอำเภอทุ่งช้าง ปัว ท่าวังผา เวียงสา และน่าน้อย ซึ่งสาเหตุสำคัญของปัญหาดังกล่าวคือ การใช้ที่ดินอย่างไม่มีประสิทธิภาพของประชาชนเพราะขาดความรู้ความเข้าใจใจสมรรถนะของดินและการอนุรักษ์ การตัดไม้ทำลายป่าเพื่อวัตถุประสงค์หลายอย่าง เช่น ต้องการพื้นที่เพาะปลูก ต้องการใช้พื้นที่ในโรงพยาบาล และการใช้ประโยชน์จากไม้เพื่อการก่อสร้าง และสุดท้ายคือการทำไร่เลื่อนลอยของชาวไทยภูเขา (มณัส, 2531)

จังหวัดน่านมีโครงการสร้างถนนเชื่อมโยงจังหวัดแพร่ พะเยา เชียงราย อุตรดิตถ์ให้เป็นถนน 4 ช่องทางจราจร มีรถไฟจากอุตรดิตถ์ถึงน่านเพิ่มอีกเพียงไม่ถึง 100 กิโลเมตร และทำให้มีพื้นที่ 6 ส่วน เชื่อมติดต่อกันได้แก่เชียงกลาง (น่าน) เชียงคำ (พะเยา) เชียงแสนเก่า (เชียงราย) เชียงใหม่ เชียงรุ่ง (จันทบุรี) และ เชียงของ(หลวงพระบาง - ลาว) จะเชื่อมโยงกันทั้งด้านวิชาการและศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ โดยมีจังหวัดน่านเป็นศูนย์กลางการขนถ่ายสินค้า ดังนั้นจังหวัดน่านมีความเหมาะสมสำหรับเป็นพื้นที่ในการศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชนกลุ่มน้อยมาก ก่อนที่ความเจริญทางด้านวิชาการต่าง ๆ จะเข้ามามีบทบาทและเปลี่ยนแปลงชุมชนมากขึ้น (ยุพา, 2538)

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องการใช้พันธุ์พืชในการดำรงชีวิตของชาวไทลื้อ หมู่บ้านเฮี้ย, ม้ง หมู่บ้านคอยตัว และเข่า หมู่บ้านสันเจริญ ในจังหวัดน่าน
2. เพื่อเสนอแนะแนวทางการประยุกต์ใช้พันธุ์พืชเหล่านั้นในด้านต่าง ๆ

1.3 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษา

1. สามารถรู้ถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านในเรื่องของการใช้ประโยชน์จากพืชของชาวไทลื้อ ม้ง และเข่าก่อนที่ความรู้เหล่านั้นจะสูญหายไป
2. สามารถนำข้อมูลพืชสมุนไพรบางชนิดที่ใช้ ไปเป็นข้อมูลพื้นฐานในการตัดสินใจเลือกชนิดของพืชเพื่อการศึกษาสรรพคุณทางยาต่อไป
3. สามารถนำข้อมูลที่ได้ไปเป็นแนวทางการศึกษาความหลากหลายทางพันธุ์พืชและแนวทางในการอนุรักษ์พันธุ์พืชเหล่านั้นต่อไป

1.4 ขอบเขตของการศึกษาวิจัย

1. ดำรวจพันธุ์พืชต่าง ๆ ที่นำมาใช้ประโยชน์ ของชาวไทลื้อ ม้งและเข่า ในบริเวณพื้นที่ภายในหมู่บ้าน พื้นที่ทำการเกษตร และพื้นที่ป่ารอบ ๆ หมู่บ้าน
2. เปรียบเทียบความหลากหลายทางพันธุ์พืชในพื้นที่เพาะปลูกของแต่ละหมู่บ้าน

1.5 ระยะเวลาการสำรวจ

เมษายน 2538 - เมษายน 2540